

THE ARTISTIC MASTERY OF THE WRITER

Zarije Nuredini

State University of Tetovo - Tetovo, Republic of N. Macedonia, zarije.nuredini@unite.edu.mk,
zarije_n@live.com

Abstract: Whenever it is discussed about the artistic mastery of any writer, at first one must value the language of their work, the phraseology, regional hues and generally the dialectal flow. The paper aims to highlight the aesthetic function of language, to show the great expressive possibilities of Albanian language and the different shapes and shades it takes in artistic literature. Literary vocabulary is a permanent source of standard language not only in our language, but in all languages of the world. The works of the most liked writers whose powerful words are of great importance to the written and spoken culture of a nation, affect the people in a significant way.

When we say in linguistic terms, we consider the fund of special words that are being activated in a literary work, as well as the literary-stylistic hues that they take when they are used in some special cases, thus producing literary metaphors, for we know that language is the only means of creating literature and that without it we cannot think and talk about literature.

In Kuteli's prose the reader finds numerous adjectives that are always used with qualifying functions, as well as with many original metaphorical passages. There are also comparisons of folklore and fresh elements, especially of Pogradec and its surrounding area, known for their gentle and mild discourse, but also for the culture of speaking in general. More than any other writer, Kutel uses the optative and admirative verb forms to make dialogue and describe the environment. Kuteli's prose is always linguistically "fresh".

Keywords: artistic mastery, language of their work, the vocabulary, the phraseology, regional hues, generally the dialectal flow ect.

MJESHTËRIA ARTISTIKE E SHKRIMTART

Zarije Nuredini

UT-Tetovë, Republika e Maqedonisë, zarije.nuredini@unite.edu.mk
zarije_n@live.com

Rezyme: Sa herë flitet për mjeshtërinë artistike të çdo shkrimtari, në radhë të parë, duhet të vlerësohen: gjuha e veprës së tij, fjalori, frazeologjia, përzgjedhja e elementeve të folurit popullor, ngjyresa krahinore dhe përgjithësisht prurjet dialektore. Punimi ka për qëllim të trajtojë faza të ndryshme të shqipes letrare, duke e vënë theksin mbi dallimet e gjuhës së letërsisë para dhe pas formimit të gjuhës letrare shqipe, fjalët dhe shprehjet që janë përdorur në të kaluarën, format gjuhësore gramatikore që kanë marrë ato, funksionin estetik të gjuhës në letërsinë e shkruar, të trajtojë dhe tregojë mundësitë e mëdha shprehëse të gjuhës shqipe dhe format e ngjyrimet e ndryshme që merr ajo në letërsinë artistike. Leksiku i letërsisë është ushqim i përhershëm i gjuhës standarde jo vetëm në gjuhën tonë, por në të gjitha gjuhët e botës. Në mënyrë të vecantë ndikojnë në popull veprat e shkrimtarëve më të pëlqyer, pesha e fjalës së të cilëve ndjehet e fuqishme në kulturën ligjërimore e shkrimore të popullit.

Kur themi dallimet e gjuhës së letërsisë në aspektin gjuhësor, kemi parasysh, fondin e fjalëve të veçanta që aktivizohen në një vepër letrare, si dhe ngjyrimet letrare-stilistike që i marrin ato në raste të veçanta të përdorimit, duke prodhuar kështu metafora letrare, derisa e dimë se gjuha është mjeti i vetëm i krijimit të letërsisë dhe se pa të nuk mund të mendojmë e të flasim për letërsinë. Gjithashtu, do të trajtojmë procesin e të ushqyerit të gjuhës letrare me anë të letërsisë, pasi, sikurse dihet, letërsia kujdeset për një begati më të madhe gjuhësore dhe këtë jo rrallë e arrijnë duke aktivizuar fjalët e fondit rezervë të një gjuhe, fjalët e vjetruara të saj etj.

Fjalët kyçe: mjeshtëria artistike, gjuha e veprës, fjalori, frazeologjia, ngjyresat krahinorë, përgjithësisht prurjet dialektore etj.

1. HYRJE

Sa herë që flitet për mjeshtërinë artistike të çdo shkrimtari, në radhë të parë, duhet të vlerësohen: gjuha e veprës së tij, fjalori, frazeologjia, përzgjedhja e elementeve të folurit popullor, ngjyresa krahinore dhe përgjithësisht prurjet dialektore që përzgjidhen për t'i shtënë në indin e gjuhës e të stilit letrar. Kjo cilësi e gjuhës artistike shquan me gjithë hijeshinë e bukurinë e saj te proza e Kutelit dhe e Koliqit, te poezia e Fishtës, Mjedës, Nolit dhe e Poradecit, si dhe në krijimtarinë e shkrimtarëve të tjerë shqiptarë. Për pasurinë dhe larminë e madhe leksikore dhe frazeologjike shquhet proza e Jakov Xoxës, sidomos e romanit "Lumi i vdekur", kurse Ismail Kadareja dallohet për zotësinë e tij

të rrallë për ta qëmtuar fjalën e bukur krahinore duke iu qasur fjalorit të pasur burimor të të gjitha trojeve shqiptare, si për shembull fjalëve të anëve verilindore, në përputhje me tematikën e romaneve të tij të këtyre viseve.

Shpesh thuhet se stili i një shkrimtari është po aq i veçantë aq sa edhe gjurma e gishtërinjëve të tij. Me stilin e veprave letrare shihet aftësia krijuese, origjinaliteti dhe natyra shpirtërore e shkrimtarit. Shkrimtari ka rol aktiv ndaj gjuhës që e përdor, ai zgjedh çfarë do të thotë dhe si do ta thotë, mbase përmes tij shprehet bota e brendshme, me shprehjen e tij gjuhësore, me stilin e tij gjithnjë legjitimon vetveten. Sipas kësaj gjithnjë ka ndërlidhje ndërmjet personalitetit të shkrimtarit dhe stilit të tij. Secila vepër letrare është një tërësi më vete, në qendrën e së cilës gjendet shpirti i krijesit, që përfaqëson kohezionin e veprës.

“Gjuha e letërsisë artistike përbën stilin a variantin më të gjerë e më të larmishëm të gjuhës sonë letrare kombëtare. Ajo ka gjithashtu mundësitë më të mëdha për të qëndruar fort në truallin e gjuhës popullore e për t’u ushqyer prej saj e njëkohësisht për t’u lidhur më ngushtë me traditën e gjuhës letrare, sepse në asnjë fushë gjallëria e forca e gjuhës letrare nuk është aq e fuqishme dhe jetëgjatë sa në letërsinë artistike” (Kostallari, 1984, f.38). Gjuha është mjeti i vetëm i krijimit të letërsisë dhe se pa të nuk mund të mendojmë e të flasim për letërsinë. Por, shikuar në sensin sociolinguistik të zhvillimit të gjuhëve përgjatë kohës, të humbjes së shprehjeve e fjalëve të ndryshme në periudha të caktuara historike, që herë zhduken apo zbehen me zhdukjen a plakjen e objektit që shenjojnë e herë për shkak të konsumimit të tepërt deri në trivializëm të një fjale a shprehjeje, mund të flasim për një proces të ushqyerit të gjuhës letrare me anë të letërsisë, pasi, sikurse dihet, letërsia kujdeset për një begati më të madhe gjuhësore dhe këtë jo rrallë e arrin duke aktivizuar fjalët e fondit rezervë të një gjuhe, fjalët e vjetëruara të saj, fjalët që janë përdorur në një epokë të caktuar dhe që lidhen me një fazë historike të kombit, fjalët e huazuara nga ndonjë gjuhë që dikur ka pasur dominim kulturor mbi kulturën tonë e që kahera janë lënë në harresë, kompozitat-metaforë që shpesh janë produkt i gjenialitetit krijues, fjalë të ndryshme burimore që i përkasin një zone të caktuar e që nuk janë përfshirë në fjalorin e gjuhës standarde etj.etj

Letërsia ushtron ndikim të ndjeshëm gjuhësor në jetën e shoqërisë. Nëpërmjet letërsisë së shkruar masat e gjera të lexuesve njohin shkrimtarë me pasurinë e leksikut të shqipes popullore, me fjalë dhe shprehje të reja të krijuara prej shkrimtarëve dhe i bëjnë ato pronë të ligjërimit të tyre. Në mënyrë të veçantë ndikojnë në popull veprat e shkrimtarëve më të pëlqyer, pesha e fjalës së të cilëve ndjehet e fuqishme në kulturën ligjërimore e shkrimore të popullit. Të tillë peshë kanë pasur për shembull: Dante Aligieri, De Amicis për italishten; Moliere, Balzaku, Mopasani për frengjishten; Shekspiri, Dikensi, Thekërei, Gullsuorhi për anglishten; Gëta, Shileri, Hajne për gjermanishten; Pushkini, Gorki, Majakovski për rusishten etj. (Xhuvani, 1980, f.33).

Shkrimtarët shqiptarë me artin e gjuhës së tyre e kanë ngritur gjuhën tonë letrare në shkallën e gjuhëve më të përparuara të letërsisë botërore, e kanë bërë shqipen letrare të jetë shprehëse e saj, e kanë rritur në mënyrë të ndjeshme forcën dhe hijeshinë e saj. Në këtë punë me rëndësi të veçantë historiko-letrare kanë marrë pjesë disa breza shkrimtarësh. Në hullinë e mbarë të Naimit, Çajupit, Mjedës, Fishtës, Nolit, Migjenit, Komicës, Koliqit, Kutelit etj. ecën brezi i shkrimtarëve të sotëm.

Kuteli është njohës i pashoq i pasurisë leksikore dhe i frazeologjisë së trevave të Shqipërisë Juglindore, sidomos të anëve të Pogradecit e Mokrës, po edhe përgjithësisht të fjalës shqipe me vlera shprehëse. Kuteli në prozë, na kujton Mjedën në poezi, d.m.th. kanë të theksuar synimin për ta peshuar e përpunuar fjalën, për ta “gdhendur e lëmuar” shprehjen, duke lakmuar bukurinë e formës, po edhe përshtatshmërinë e kuptimeve të drejtpërdrejta dhe, mbi të gjitha, për natyrshmërinë e krahasimit dhe të metaforës. Me përparësi të dukshme Kuteli u qaset mënyrave të të thënit që karakterizojnë të folurit e krahinave të përmendura prej nga merr edhe tematikën e prozës së tij, duke qëmtuar e nxjerrë së andejmi elemente të vjera të etnografisë së të folurit popullor e krahinor, emra vendesh e njerëzish që i shkojnë përshtat thurjes letrare dhe ngjyresave e karakterizimit të mjediseve e personazheve. Autori e identifikon veten me një tregimtar popullor dhe e ndërton ligjërimin e personazheve po në atë mënyrë, po në atë frymë, si në përrallat e legjendat dhe baladat popullore. Kufijtë midis ligjërimit të rrëfimitarit dhe ligjërimit të personazhit në prozën e Kutelit, në mos janë shkrirë krejt, janë shumë të luhatshëm e gati të padukshëm. Bukur tingëllojnë në prozën kuteliane frazat që përmbajnë folje në mënyrën dëshirore, sidomos në përdorimin e gjerë që ai u bën mallkimeve dhe urimeve popullore, duke i vënë ato në përputhje të plotë me natyrën e tipin shoqëror përkatës të personazheve, si dhe terminologjia bujqësore e blegtorale shume e pasur, e ndjekur deri në imtësitë dhe hollësitat më të vogla, gjë që i siguron prozës së Kutelit sinonimi shumë të begatë dhe freski e prurje krejt të pakonsumuara, fjalë dhe thënie shpesh të panjohura më parë në letrat shqipe. Proza e Kutelit është kurdoherë “e freskët” gjuhësisht. Shkrimtarët janë mjeshtër të fjalës, ata e përpunojnë gjuhën e përbashkët kombëtare, gjuhën e popullit duke e ngritur atë në shkallë të lartë shpresie.

“Gjuha e letërsisë artistike përbën stilin a variantin më të gjerë e më të larmishëm të gjuhës sonë letrare kombëtare. Ajo ka gjithashtu mundësitë më të mëdha për të qëndruar fort në truallin e gjuhës popullore e për t’u ushqyer prej saj e njëkohësisht për t’u lidhur më ngushtë me traditën e gjuhës letrare, sepse në asnjë fushë gjallëria e forca e gjuhës letrare nuk është aq e fuqishme dhe jetëgjatë sa në letërsinë artistike” (Kostallari, 1984, f.38).

Krijimtaria letrare niset nga funksioni themelor i mjeteve gjuhësore, por edhe punon për t'u dhënë atyre rol shprehës e artistik. Pasuria e gjuhës kombëtare mbetet një visar i pashtershëm për të arritur efekte shprehëse artistike, me këtë edhe vetë letërsia shtresohet në vlerat kulturore të shqipes. Shkrimtarët ndikojnë në përdorimin e veçantë të mjeteve, me lidhjet e ndërthurjet e fjalëve, me kuptimin e ngjyrimet e reja, me dendurinë e ndryshuar të përdorimit, me sintaksën e shndërruar, me organizime dytësore të elementeve të gjuhës që ngjallin efekte estetike. Letërsia jep procesin e komunikit gjuhësor, tipat e ligjërimit, gjuhën e grupeve shoqërore, profesionale, të moshave të ndryshme, variantet krahinore e letrare. të gjitha këto varen nga drejtimet artistike, sa më realiste është letërsia, aq më afër synon të japë realitetin gjuhësor dhe anasjelltas, sa më tepër largohet letërsia nga realizmi, aq më tepër edhe gjuha largohet nga riprodhimi i përdorimit real. Shkrimtarët mbajnë qëndrim vlerësues ndaj ligjërimit, ata janë "gjuhëtarë" të një tipi të veçantë, vëzhgues, regjistrues e vlerësues të gjuhës. Nuk është e rastit që vlerësimet më të shpeshta e më të goditura për gjuhën i japin letrarët. Frazelogjizmat janë një nga mjetet gjuhësore që, pavarësisht se nga ç'krahinë burojnë, kur ndihet nevoja e tyre dhe përdoren me efekte të veta, mund të çajnë në gjuhë e mund të përgjithësohen. Kuteli është njohës i pashoq i pasurisë leksikore dhe i frazeologjisë së trevave të Shqipërisë Juglindore, sidomos të anëve të Pogradecit e Mokrës, po edhe përgjithësisht të fjalës shqipe me vlera shprehëse. Kuteli në prozë, na kujton Mjedën në poezi, d.m.th. kanë të theksuar synimin për ta peshuar e përpunuar fjalën, për ta "gdhendur e lëmuar" shprehjen, duke lakmuar bukurinë e formës, po edhe përshtatshmërinë e kuptimeve të drejtpërdrejta dhe, mbi të gjitha, për natyrshmërinë e krahasimit dhe të metaforës. Me përparësi të dukshme Kuteli u qaset mënyrave të të thënit që karakterizojnë të folurit e krahinave të përmendura prej nga merr edhe tematikën e prozës së tij, duke qëmtuar e nxjerrë së andejmi elemente të vjera të etnografisë së të folurit popullor e krahinor, emra vendesh e njerëzish që i shkojnë përshtat thurjes letrare dhe ngjyresave e karakterizimit të mjedisëve e personazheve. Autori e identifikon veten me një tregimtar popullor dhe e ndërton ligjërimin e personazheve po në atë mënyrë, po në atë frymë, si në përrallat e legjendat dhe baladat popullore.

2. PËRFUNDIMI

Shkrimtarët shqiptarë me artin e gjuhës së tyre e kanë ngritur gjuhën tonë letrare në shkallën e gjuhëve më të përparuara të letërsisë botërore, e kanë bërë shqipen letrare të jetë shprehëse e saj, e kanë rritur në mënyrë të ndjeshme forcën dhe hijeshinë e saj. Gjuha e letërsisë artistike është shumë më e gjerë sesa gjuha standarde. Fjalët në letërsinë artistike mund të zhvishen nga kuptimi themelor dhe të risemantizohen përmes motivimit tekstor. P.sh. Rasini vetëm me 2000 fjalë na ka lënë drama të një shkalle të lartë artistike, aq sa edhe Shekspiri që ka përdorur mbi 20.000 fjalë. Shkrimtari ka liri të madhe në përdorimin e gjuhës: ai ka nevojë për një elasticitet dhe zgjerim gjuhësor, për fond të madh fjalësh e zgjerime kuptimore të tyre, për ndërtime të shumta gjuhësore, për një sintaksë shumë fleksibile, pra për një kod shumë më të hapët sesa korniza e gjuhës standarde (Hamiti, 2018, f.41). Në këtë punë me rëndësi të vecantë historiko-letrare kanë marrë pjesë disa breza shkrimtarësh. Fjala e poetëve, prozatorëve dhe dramaturgëve tanë më të mirë zë vend e ngulitet thellë në zemrat e mendjet e lexuesve, i pasuron dhe i fisnikëron ata, si dhe ua shton dashurinë për gjuhën amtare.

LITERATURA

- Xhuvani, A. (1980), *Vepra vëll. I*, Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë.
Kostallari, A. (1984), *Gjuha letrare kombëtare shqipe dhe epoka jonë*, Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë.
Xhuvani, A. (1973), *Mbi thjeshtësinë e gjuhës shqipe*, Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë.
Bahtin, M. (1984), *Estetika e ligjërimit krijues*, Prishtinë.
Hamiti, A. (2018), *Kultura e gjuhës për të gjithë*, Shkup: Sak-stil.
Fishta, Gj. (2004), *Vepra letrare X*, Lezhë: Botime Franceskane.
Çapaliku, S. (1997), *Prijës për gjeografinë dhe sociologjinë e letërsisë shqiptare*, Tiranë.
Rrokaj, Sh. (2018), *Çështje të gjuhës shqipe*, Tiranë: Pegi.
Memushaj, R. (2012), *Çështje të normës morfologjike dhe drejtshkrimore*, Tiranë: Infobotues.
Çeliku, M. (2014), *Çështje të shqipes standarde*, Tiranë: Ilar.